

CÂTEVA ASPECTE ALE CONTROLULUI STATULUI ÎN TRANSILVANIA SECOLULUI LUMINILOR: ȘCOLILE ROMÂNEȘTI*

Într-o epocă în care se invocă, tot mai frecvent și îndreptățit, respectul pentru adevăr în abordarea istoriei¹, o cercetare a Transilvaniei în veacul Luminilor nu poate ocoli, dacă am avea de-a face cu o investigație serioasă și temeinică, o temă atât de generoasă, precum aceea a cărții, culturilor și naționalităților în Monarhia habsburgică (1620-1918), respectiv modalitățile de manifestare a controlului autorităților aulice și guberniale în Principat asupra școlilor. Aceasta ar fi o dovadă clară a activității cenzurii în epocă, desfășurată în domeniul învățământului². În planul amplu și complex, prin care Curtea de la Viena urmărea să-și consolideze dominația asupra provinciei, școala și, în general, cultura trebuiau să îndeplinească importante și precise funcții politice și de stat. Diferite măsuri organizatorice, stabilite la nivel central (cercurile aulice) și provincial (autoritățile guberniale) vizau să transforme școala într-un instrument de întărire a statului, printr-o politică de catolicizare³.

După cum se știe, întreg învățământul din Imperiu a trecut, odată cu anul 1766, când se înființează *Comisia Aulică a Studiilor și Cenzurii* (*Studienhofkommission und Zensur*), în rândul problemelor de stat. Activitatea acestei Comisii, prin care se conducea și, practic, se controla învățământul de toate gradele, s-a bazat pe principiile promovate, într-o manieră pragmatică, de Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg (1711-1794), influentul cancelar de stat din timpul domniei Mariei Tereza, a lui Iosif al II-lea și a lui Leopold al II-lea. Un rol important au îndeplinit în organizarea Comisiei și consilierii Gerhard van Swieten, Karl Anton Martini și Joseph Sonnenfels. S-a stabilit, între altele, ca în fiecare provincie a Imperiului să fie numit un preot dinamic și destoinic ori un călugăr din ordinele care se ocupau și de învățământ, pentru a supraveghea și controla școlile. Conducerea și controlul școlilor din Marele Principat al Transilvaniei s-a efectuat prin intermediul unei Comisii școlare desprinse din *Commissio Catholica*, devenită ulterior *Commissio Ecclesiastica seu Commissio Publico-Ecclesiastica*. Aici au fost desemnați câte un *director primar* (ori *inspector principal*) confesional – așa-zisul *director regius* – pentru elevii romano-catolici, reformați, ortodocși și greco-catolici⁴, într-o epocă în care școlile erau patronate de Biserică. Schimbarea relativ deasă a inspectorilor școlari, așa cum rezultă din documentele vremii,

*Comunicare susținută la Simpozionul *Libri prohibiti și cenzura 1650-1850*, organizat de Institutul de Studii Clasice de la Praga (30 noiembrie-2 decembrie 2000). Vezi Iacob Mârza, *Aspekte der staatlichen Kontrolle in Siebenbürgen im Zeitalter der Aufklärung: das Beispiel der rumänischen Schule*, în *Libri prohibiti. La censure dans l'espace habsbourgeois 1650-1850*. Edité par Marie-Elisabeth Ducreux et Martin Svatoš, Leipziger Universitätsverlag, 2005, p. 99-104.

¹ Cf. pledoaria lui Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, București, All, 2000.

² Puncte de vedere mai recente asupra acestui fenomen istoric la Adrian Marino, *Cenzura în România. Sbișă istorică introductivă*, Craiova, Aius, 2000, p. 19-29; Marian Petcu, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*. Cuvânt înainte de Mihai Coman, Iași, Polirom, 1999, p. 82-86; Gh. Buluță, *Civilizația cărții*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 23-33.

³ Pentru cadrul general al problemei, cf. sintezele: Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, Lumina, 1944, p. 113-120, 173-200, 203-226, 248-306; Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1777-1805*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966; *Istoria învățământului din România. Vol. I (de la origini până la 1821)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983, p. 235-242, 269-293. Vezi, mai nou, și Iacob Mârza, *Școală și națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, Dacia, 1987, p. 34-46; Remus Câmpeanu, *Intellectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 22-74. Câteva informații suplimentare asupra subiectului – la scara Imperiului – le-am identificat la: H. Gnaul, *Die Zensur unter Joseph II*, Wien, 1911; Grete Klingenstein, *Staatsverwaltung und kirchliche Autorität im 18. Jahrhundert. Das Problem der Zensur in der theserianischen Reform*, Wien, 1970; Otto Michael Gugler, *Zensur und Repression. Literatur und Gesellschaftsbild im Zeitalter des Spätjosephinismus*, Wien, 1995; *Symposium Zensur in Österreich 1780 bis 1989; am 24. und 25. Oktober 1989*. Herausgegeben von: Erika Weinzierl und Rudolf G. Ardelt, Wien - Salzburg, Geyer Ed., 1991.

⁴ Lucia Protopopescu, *op. cit.*, p. 177-178; Remus Câmpeanu, *op. cit.*, p. 38-40. Cf. și Gerald Grimm, *Die Schulreform Maria Theresias 1747-1775*, Frankfurt am Main – Bern - New York - Paris, 1987. Modelul slovac este ilustrat de Eva Kovalská, *Zásahy jozefinizmu do cirkevnej a školskej autonómie uborských evangelikov*, în *Historické štúdie*, 39, 1998, p. 151-167.

este o dovadă a conducerii și controlului statului asupra școlilor românești în Transilvania iluministă, recte o manifestare particulară a cenzurii în această epocă.

Legislația școlară, alcătuită și aplicată diferențiat, în raport direct cu particularitățile fiecărei provincii supuse coroanei habsburgice, era o concretizare a raționalizării învățământului și a efortului continuu din partea statului pentru conducerea și controlul școlilor⁵. În cadrul raporturilor politice, economice, sociale, culturale și religioase existente în Imperiul Habsburgic, educația va fi fundamentată pe baze noi. Dacă *Allgemeine Schulordnung* (1774), prima legiferare importantă în epocă, datorată lui Ignaz Felbiger (1724-1798), viza reorganizarea învățământului elementar și normal (pedagogic), planul de reformă alcătuit, în anul 1775, de Gratian Marx, așeza sub auspiciu noi gimnaziile. După ce s-a publicat la Viena, în 1777, *Ratio educationis*, organizarea școlilor primește un nou cadru, în legătură directă cu realitățile istorice și constituționale caracteristice fiecărei provincii. Inspectoratele școlare regionale câștigă în importanță, având drept de control asupra tuturor școlilor, indiferent de grad și religie. Această legislație s-a aplicat mai ales la românii din Banat, cu toate că se referea la învățământul de cele mai diverse grade⁶. Varianta ei transilvăneană va fi *Norma regia* (1781). Dovedește un nivel calitativ scăzut, comparativ cu legislația din 1777, în ceea ce privește organizarea și conținutul învățământului, orientându-se mai mult spre confesional⁷. Aceași tendință se întâlnește și în ediția din anul 1820.

Concretizarea noilor măsuri, prin care școlile transilvănene erau controlate și conduse de autoritatea statului, a fost întemeierea unui *Consiliu gubernial* (*Consilium guberniale*) ajutat în activitatea sa de o *Comisie de studii* (*Commissio Litteraria*). Aceasta s-a format ca o consecință a patentei imperiale din mai 1781, prin desprinderea din *Commissio Publico-Ecclesiastica*. În fruntea ei se găsea episcopul romano-catolic din Transilvania, care controla întregul învățământ din Principat. Într-un astfel de cadru instituțional, care a beneficiat de mai multe restructurări, apare și rescriptul imperial din 3 iulie 1784, în care se preciza, între altele, că tinerii capabili urmau să fie primiți în funcții publice, indiferent de naționalitate și religie⁸. În același timp, prin noul *Regulament iliric* (publicat în limba română în 1774), se preconiza reforma școlilor sătești din Banat, ocazie cu care se elaborează și un plan de organizare pe baze noi a învățământului⁹. Un deceniu mai târziu, prin rescriptul imperial nr. 2676 din 1786, se institua un control al autorității statului și asupra școlilor neunite din Ardeal.

Într-un astfel de cadru istorico-politic, determinat de interese concrete și proprii existenței Imperiului Habsburgic și în raport direct cu dezideratele culturale oficiale ale autorităților din Marele Principat al Transilvaniei, la care se adaugă efortul poporului român de-a se ridica, prin cultură și școală, la starea națiunilor privilegiate, trebuie să urmărim activitatea unor intelectuali de

⁵ Vezi, pentru o astfel de chestiune: Robert Meister, *Die Idee einer österreichischen Nationalerziehung unter Maria Theresia*, în *Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Wien Phil. Hist. Kl.*, I, Wien, 1946; Johann Schmidt, *Entwicklung der katholischen Schule in Österreich*, Wien, 1958; Georg Wolf, *Das Unterrichtswesen in Österreich unter Joseph II*, Wien, 1880; Paul von Mitrofanov, *Joseph II. Seine politische und kulturelle Tätigkeit*, II, Wien & Leipzig, 1910; Fináczy Ernő, *A magyarországi közoktatás története Mária Terezia korában*, I-II, Budapest, 1899-1902; Idem, *Adalék a magyar tanügynek II. Josef korabeli történetéhez*, în *Magyar paedagogia*, XIV, 1, 1905; Kark Wotke, *Das österreichische Gymnasium im Zeitalter Maria Theresias*, I, Berlin, 1905; James van Melton, *Absolutism and the Eighteenth-Century Origins of Compulsory Schooling in Russia and Austria*, Cambridge University Press, [1988], p. 200-239 etc.

⁶ *Ratio educationis totiusque rei literariae regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, Vindobonae, Typ. Joh. Th. Nob. De Trattner, 1777. Vezi și Domokos Kosáry, *Les réformes scolaires de l'absolutisme éclairé en Hongrie entre 1765 et 1790*, Budapeste, Akad. Kiadó, 1980; Remus Câmpeanu, *op. cit.*, p. 47-52.

⁷ *Norma regia pro scholis Magni Principatus Transylvaniae Josephi II. Caes. Aug. Magni Principis Trans. inussu edita* M. DCC. LXXXI, Cibinii, Typ. Martini Hochmeister, p. 14-15; *De Directoribus Regiis, & supremis Curatoribus*; Remus Câmpeanu, *op. cit.*, p. 52-53.

⁸ *Ratio educationis*, Vindobonae, 1777, p. 30-33: XI. *De Regiis Provincialibus studiorum Directoribus*; XII. *De Regiis vernacularum, (seu Nationalium) scholarum Inspectoribus*. Ileana Bozac, Pompiliu Teodor, *Învățământul românesc din Transilvania în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în *Din istoria pedagogiei românești*, II, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p. 155 sq.

⁹ Vezi Petru Radu, Dimitrie Onciulescu, *Contribuții la istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, Litera, 1977, p. 125-174; Victor Țărcovnicu, *Istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, p. 166-223.

talia lui Ioan Piuriu-Molnar, Gheorghe Șincai, Dimitrie Eustatievici, Radu Tempea, Petru Maior, Gheorghe Haines, Moise Fulea, Gheorghe Tatu, Vasile Nemeș ori Benedict Făgărași, ca să rămânem la câteva exemple concludente, pe firul unor insistente eforturi de control și conducere a școlilor confesionale românești¹⁰. Alături de activitatea inspectorului principal Iosif Martonfi (1780-1786) pentru școlile catolice, de a căror soartă s-a preocupat, în timp ce răspundea și de aplicarea cenzurii în calitate de consilier la Guberniu, adăugăm prestația altui director principal, Iosif von Lerchenfeld (1786-1816), pentru școlile săsești. Numirea în postul de director ai școlilor românești unite și neunite a lui Gheorghe Șincai (1782-1794) și a lui Dimitrie Eustatievici (1786-1795) a fost echivalentă, pe lângă conotația organizatorică și de control a școlii, cu o etapă de răscruce – prin urmări – pentru evoluția școlilor românești¹¹. Creșterea numerică a școlilor, ridicarea orizontului profesional al învățământului (prin cursuri pregătitoare în centre bisericesti și culturale precum Blajul și Sibiu), alcătuirea și publicarea mai multor manuale, achiziționarea de material didactic etc. sunt câteva aspecte desfășurate de cei doi reprezentanți ai *Aufklärung*-ului transilvănean. Ei au răspuns prin activitatea lor unor comandamente organizatorice și de control, trasate prin mijloace proprii de organisme guberniale¹².

Alte dovezi cu privire la controlul autorităților statului, în speță al celor ecleziastice asupra școlilor din Marele Principat al Transilvaniei, într-o epocă în care funcționarii din sistemul cenzurii vizau și rețeaua învățământului¹³, urmăresc activitatea lui Ioan Piuriu-Molnar (1749-1815), autorul memoriului din 1784, în care insistă, între altele, asupra necesității înmulțirii școlilor elementare¹⁴. Nu poate fi neglijată nici activitatea lui Radu Tempea (1768-1824) pentru sistemul școlar din sudul Transilvaniei¹⁵, respectiv efortul cărturăresc cu valențe didactice al protopopului Petru Maior (1761-1821), în epoca în care a fost activ în zona Reghinului¹⁶. Este de consemnat și aportul lui Gheorghe Haines (1808-1813), Moise Fulea (1814-1848), Gheorghe Tatu (1794-1796), Vasile Nemeș (1797-1807) și Benedict Făgărași (1807-1830).

Autoritățile guberniale au acordat o atenție deosebită și rețelei școlare din învățământul din Banat și, în general, din părțile Câmpiei de Vest. În urma organizării cursurilor pentru învățători la Timișoara, a apărut o nouă generație de slujitori ai școlii. Este epoca în care s-au remarcat directorii Daniel Marginai (1770-1773), Mihail Roșu și Teodor Iancovici (1773-1782), Avram Mrazovici (1783-1786), Vasile Nicolici (1787-1803), Grigore Obrenovici (1795-1812), Nicolae Horga Popovici, Paul Iorgovici, Uroș Nestorovici ș.a., care au depus o activitate susținută în scopul modernizării învățământului, pe linia raționalizării activității școlare¹⁷. În părțile Aradului, rețeaua școlară cunoaște o pronunțată dezvoltare. De exemplu, în 1792 erau atestate documentar peste 300 de școli, cu circa 7900 elevi. În aceeași situație s-a aflat și zona Bihorului,

¹⁰ Iacob Mârza, *op. cit.*, p. 38-39; Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790-1848*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 161-165.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Pentru activitatea directorilor Gh. Șincai și D. Eustatievici, cf. N. Albu, *Gheorghe Șincai, organizator și îndrumător al învățământului românesc din Transilvania*, în *Revista de pedagogie*, XV, 11, 1966, p. 73-80; Valer Hossu, *Organizări școlare în Transilvania până la Gh. Șincai*, în *ibidem*, XXXI, 9, 1982, p. 48-50; Iacob Mârza, *Două cărți cumpărate de Gheorghe Șincai pentru școlile Blajului*, în *Ziridana*, XXIV, 1982, p. 403-406; Idem, *Grija lui Gheorghe Șincai pentru școlile românești din Transilvania – Mărturii documentare din 1784-1790*, în *Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică: Istorie și spiritualitate. 150 de ani de la înființarea Mitropoliei Române Unite cu Roma, Greco-Catolică la Blaj*, Blaj, Buna Vestire, 2003, p. 295-306; Idem, *Planul lui Dimitrie Eustatievici din anul 1789 cu privire la școlile românești de pe domeniul Zlatnei*, în *Țara Moșilor*, Alba Iulia, 1977, p. 67-74.

¹³ Pentru detalii, vezi Oszkár Sashegyi, *Zensur und Geistesfreiheit unter Joseph II. Beitrag zur Kulturgeschichte der babsburgischen Ländern*, Budapest, Akad. Kiado, 1958, passim.

¹⁴ Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuriu*, Cluj-Napoca, Dacia, 1976, p. 54-57.

¹⁵ Ioan Lupaș, *Date privitoare la activitatea lui Radu Tempea, fost director al școlilor ortodoxe române din Transilvania și protopop al Brașovului*, în *Țara Bârsei*, IV, 3, 1932, p. 195-199; Ladislau Gyémánt, *op. cit.*, loc. cit.

¹⁶ Maria Protase, *Petru Maior: un cititor de conștiințe*, București, Minerva, 1973, p. 96-130; Laura Stanciu, *Biografia unei atitudinii: Petru Maior (1760-1821)*. Prefață : Iacob Mârza, Cluj-Napoca, Risoprint, 2003, p. 146-162.

¹⁷ Cf. Petru Radu, Dimitrie Onciulescu, *op. cit.*, p. 150-174; Victor Țarcovnicu, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului 1721-1821*, Arad, 1974, p. 73-197; N. Firu, *Date și documente cu privire la istoricul școlilor române din Bihor*, Arad, 1910.

unde s-au înființat în anul 1791 74 de școli, pe lângă cele existente. Aici s-a impus, printr-o impresionantă activitate de îndrumare a școlilor, directorul Simion Magyar, adevărat promotor al reformei școlare iosefine în domeniul îmbunătățirii rețelei instituționale¹⁸.

Controlul statului asupra școlilor românești din Transilvania se menține și la începutul secolului al XIX-lea, după cum rezultă din conținutul legislației epocii, în speță *Ratio educationis* (1806). Într-o epocă a războaielor napoleoniene, chiar dacă interesele autorităților centrale și provinciale scad față de școală, se observă în continuare eforturi pentru conducerea școlilor și controlul statului asupra instituțiilor. Orientarea generală era restrictivă în ceea ce privește învățământul, legislația influențând negativ evoluția școlilor elementare¹⁹. Se continuă, și în aceste condiții, activitatea mai multor directori școlari, care aplicau măsuri pentru menținerea controlului statului în general și a autorităților guberniale în special asupra învățământului. În părțile sudice ale Marelui Principat al Transilvaniei își continuă activitatea Radu Tempea, iar în restul provinciei s-au obținut o serie de succese de către directorul Ioan Molnar din Carei. La începutul secolului al XIX-lea, rețeaua școlară din dieceza Oradei era controlată de Mihai Benei și, din 1815, de Nicolae Barbola, ulterior distingându-se directorul Ioan Corneli (1791-1806, 1818-1848). Răspunzând de pregătirea viitorilor dascăli, cărturarul iluminist Ioan Corneli a fost preocupat de îmbunătățirea învățământului, insistând și pentru înzestrarea școlilor cu un material didactic necesar²⁰.

Sistemul de organizare a directoratelor școlare confesionale în Transilvania, care ne sugerează în mare aspecte ale controlului statului, în secolul Luminilor, asupra școlilor românești, a fost cauzat și de cadrul politic al reformismului austriac. S-a acordat o importanță primordială învățământului, care a devenit „ein Politikum”, cu scopul pregătirii prototipului ideal de cetățean loial, educat în raport cu orizontul condiției sale sociale și conștient de rolul ce-i revenea într-o societate pe calea necesară a modernizării și raționalizării²¹. Controlul și conducerea școlilor de către autoritățile centrale ori guberniale, ca o manifestare particulară a cenzurii în Transilvania iluministă, erau și un mijloc de evitare a unor răsturnări sociale²², care contrazic politica reformismului iosefin. Ele trebuiau să asigure liniștea societății și buna funcționare a sistemului politic, social, economic, cultural și religios existent.

Dacă ținem seama de fenomenul îmbogățirii permanente a adevărului istoric²³, abordarea câtorva aspecte despre controlul statului în Transilvania secolului Luminilor, aducând în discuție cazul școlilor românești se justifică și din perspectiva cenzurii în secolul al XVIII-lea, controlul statului asupra școlilor românești reclamă dintr-o anumită perspectivă un necesar proces de regândire și asumare critică a trecutului istoric²⁴, care ne poate incomoda nu o dată.

IACOB MĂRZA

¹⁸ Ladislau Galdi, *Simeon Magyar, ein rumänischer Pionier der josephinischen Schulreform*, Budapest, 1941.

¹⁹ Cf. *Ratio educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, Budae, 1806, p. 193-200, 257-261: II. *Instructio Directorum Provincialium*, IX. *Instructio Inspectorum Scholarum Vernacularum*.

²⁰ O sinteză a problematicei la Iacob Mărza, *Școală și națiune*, p. 41-42. Detalii la Constantin Mălinaș, *Contribuții la istoria iluminismului românesc din Transilvania Ioan Corneli (1762-1848)*, Oradea, 2003, passim.

²¹ Vezi considerații pertinente expuse de Ladislau Gyémánt, *op. cit.*, p. 41-42.

²² Sugestii fertile la Oszkár Sashegyi, *op. cit.*, passim.

²³ Bogdan Murgescu, *op. cit.*, p. 79.

²⁴ Cf. *Alexandru Zub în dialog cu Sorin Antohi. Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România*, Iași, Polirom, 2002, p. 197 sq.

QUELQUES ASPECTS DU CONTRÔLE EXERCÉ PAR L'ÉTAT EN TRANSYLVANIE PENDANT LE SIÈCLE DES LUMIÈRES: LES ÉCOLES ROUMAINES

RÉSUMÉ

L'auteur de la ci-présente étude traite des modalités par lesquelles le contrôle des autorités de la chancellerie de la Grande Principauté de la Transylvanie se manifestait sur les écoles roumaines, à partir de la générosité d'un thème de recherche tel celui des livres, des cultures et des nationalités dans la Monarchie habsbourgeoise (1626-1918). Il s'agit, en fait, d'un témoignage convaincant sur l'existence de la censure à l'époque, surtout dans le domaine de l'enseignement, tel qu'il résulte d'une certaine couche historiographique et de la législation de l'époque: *Ratio educationis*, Vienne, 1777; *Norma regia*, Sibiu, 1781, et enfin, *Ratio educationis*, Buda, 1806.

Après avoir présenté les structures institutionnelles de la chancellerie, qui offraient le cadre légal de réalisation du contrôle de l'État dans les écoles roumaines de la Grande Principauté de la Transylvanie (*Studienhofkommission und Zensur*; *Commissio Catholica recte Commissio Ecclesiastica seu Commissio Publico-Ecclesiastica*; *Commissio Litteraria*), qui ont subi diverses réglementations à travers les décennies, pendant le siècle des Lumières, l'auteur insiste sur les coordonnées de l'activité des *directeurs primaires – inspecteurs principaux (confessionnaux) – director regius*. Le directeur primaire contrôlait l'activité des écoles dans lesquelles il y avait des élèves catholiques, réformés, orthodoxes et gréco-catholiques. En guise d'exemple, l'auteur de l'étude discute de l'activité déroulée par les inspecteurs principaux Iosif Martonfi et Iosif von Lerchenfeld, qui représentaient tous les deux les nations privilégiées. Durant les dernières décennies du XVIIIème siècle, Gheorghe Șincai et Dimitrie Eustatievici déroulent eux-aussi leur activité d'inspecteurs principaux, tout en étant pleinement conscients de la nécessité de l'effort du peuple roumain en vue de son élévation à l'état des nations privilégiées en Transylvanie, et cela à travers la culture et l'enseignement. La lignée des inspecteurs scolaires peut être complétée par Ioan Piuariu-Molnar, Radu Tempea, Petru Maior, Moise Fulea, Gheorghe Tatu, Vasile Nemeș, e.a.

Le système d'organisation des directions scolaires confessionnelles en Transylvanie a été engendré par le cadre politique du réformisme autrichien, les milieux de la chancellerie accordant une importance primordiale à l'enseignement, qui est devenu ensuite «ein Politikum». Le but culturel et politique était, tel que l'historiographie du problème l'a déjà établi, la formation du citoyen idéal, loyal, éduqué par rapport à l'horizon de sa condition économique et sociale, pleinement conscient du rôle qui lui était attribué dans une société en train de devenir moderne et rationaliste.